

Finalita (téličnost)

Myšlenka finality (téličnosti) je původně řecká a byla snad poprvé myšlenkově dost zřetelně formulována Aristotelem, ovšemže žákem Platónovým : „konec“ resp. „cíl“ nějakého „pohybu“ (změny, procesu) je chápán jako zvláštní druh „příčiny“, působící na to, co předchází, totiž na onen pohyb (ke „konci-cíli“ směřující). Takže jde o určitou adaptaci Platónovy myšlenky „ideje“ jako pravzoru, který je vtiskován do „toku“ (plynutí) věcí (přesně: do „beztvarého toku“, viz Timaios). Jde o zvláštní myšlenku „zpětného působení“ do minulosti, přičemž ovšem to, co takto do minulosti působí (totiž onen „konec-cíl“), je čímsi jsoucím jakoby ještě dříve, než ke změně resp. „pohybu“ vůbec mohlo dojít (ergo vlastně něčím ještě „minulejším“). A toto „dříve“ nemohlo být chápáno leč jako minulé (tedy vlastně causa efficiens, tak to ostatně domýšleli pozdější myslitelé) – anebo po Platónově vzoru jako „praminulé“ resp. „věčné“, věčně neměnné. Z Aristotelova učení o „příčinách“ nakonec zůstala jen tzv. kauzalita (jen causa efficiens); nicméně nějaký návrat k finalitě v jeho pojetí, byť i po nezbytných úpravách, by neměl smysl, protože to by nejen neřešilo žádný problém kauzality (a těch je dost), nýbrž ještě by přidalo několik dalších. Vše souvisí s naprostým podceněním a takřka vytěsněním myšlenky resp. problému času a časovosti, a konkrétně s neschopností vzít vážně budoucnost jako doménu toho, co „ještě není“ (eventuelně nejsoucího vůbec). Aristotelés vzal vážně fenomén zacílenosti (zaměřenosti, spění k něčemu), ale nepodrobil náležité analýze (a průzkumu) otázku směřování tentativního, v němž pouhé napodobování či opakování má pouze pomocnou, instrumentální povahu, zatímco možnost odchylek a zdánlivých nepřesností je terénem emergence nového. Přitažlivost napodobování je nepochybná, ale nepředstavuje rozhodující sílu či tendenci; přitažlivost nového, tj. ještě nejsoucího, ale z budoucnosti teprve přicházejícího je sice méně nápadná, ale neméně nepochybná – jenom je zapotřebí jí věnovat náležitou pozornost (hlavně ji předem dogmaticky nevykloučovat, neškrtnat jako jen zdánlivou).

(Písek, 130826-1.